

Utbildningsdepartementet
Regeringen

Underlag till regeringens forskningspolitik (U2019/02263/UH)

Sammanfattning

Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation. För att denna ambition ska kunna efterlevas måste högre utbildning och forskning finnas tillgängligt och närvarande i hela riket – både i stad och landsbygd. Norrland har i detta särskilda utmaningar, men också särskilda möjligheter. Förutsättningarna skiljer sig mycket märkbart åt mellan stora och små kommuner, och på ett bredare plan mellan norr och söder eller kust och inland. En stor del av rikets samlade naturresurser – nyttjade och outnyttjade – står att finna i denna landsända, men många kommuner dras med en minskande och åldrande befolkning som medför omfattande kompetensförsörjningsproblematik – inte minst kopplat till industri- och välfärdsprofessioner.

Hanteringen av dessa förutsättningar spelar en avgörande roll för rikets förmåga att både upprätthålla sin position som en ledande kunskapsnation och genom detta bidra till att forma en hållbar samhälls- och teknikutveckling. För att åstadkomma sådan utveckling krävs utökade resurser för forskningsanknytning av samhällsviktiga utbildningar, bredare och jämnare tillgång till forskningsbaserad kunskap, närmare band mellan akademi och samhälle samt stärkta förutsättningar att bedriva högkvalitativ forsknings- och utbildningsverksamhet i hela landet. Därutöver krävs särskilda insatser för att främja samhällets utveckling och välfärd, stärka näringslivets konkurrenskraft och möta nationella och globala samhällsutmaningar.

Mittuniversitetet föreslår följande strukturella insatser:

- En ökad betoning för forskningsresurserna på direkta anslag till lärosätena, och en mer balanserad fördelning av anslagen
- Stärkta resurser för forskningsanknytning, särskilt i relation till professionsutbildningarna
- Nationella och lokala satsningar kopplade till samhällsutmaningar inom hälsa och välfärd, digitalisering, demokrati, jämställdhet samt klimatomställning och cirkulär bioekonomi.
- Särskilda struktursatser på öppen tillgång till forskningsresultat och breddad rekrytering

1 Forskningsbaserad kunskap i hela landet

Högskolans grundläggande uppdrag är att utveckla och sprida ny kunskap. Detta uppdrag tar sikte på kunskapens och vetandets egenvärde för att vidga våra horisonter, men också på kunskap som katalysator för utveckling där den behövs som mest. Båda dessa värden är av central betydelse för samhällsutvecklingen.

För den enskilda personen möjliggör den egna kunskapsutvecklingen att man i högre utsträckning förmår tillvarata sin potential som engagerad samhällsmedborgare, värdefull medarbetare och självförverkligande individ. Detta leder till högre livskvalitet och en starkare känsla av sammanhang med omgivningen, och är därför en av de viktigaste förutsättningarna för befolkningens välmående.

För näringslivet, för offentlig sektor och för riket i sin helhet är individens personliga utveckling på samma sätt en av de mest grundläggande byggstenarna för välståndet – Sverige består av de människor som lever här, och om det går bra för folket går det därför också bra för landet. På dessa nivåer tillkommer dock även ytterligare, mer allmänna värden. Kunskapsutvecklingens tillgänglighet, i form av närhet till forskning och högre utbildning, anger förutsättningarna för verksamhetens kompetensförsörjning och praktiska problemlösningsförmåga. Det lägger i sin tur grunden för rikets konkurrenskraft i en alltmer globaliserad värld.

För samhället innebär en stark vetenskaplig närvaro också en sköld för demokratin – det motverkar framväxten av så kallad faktaresistens och främjar en kritisk inställning till misstänkta påverkansförsök från främmande makter, samtidigt som det också stimulerar befolkningen att tillvarata sina rättigheter. Runtom i världen, där inte minst den nuvarande utvecklingen i Hong Kong utgör ett exempel, ställer sig studenterna ofta först i ledet när demokratin behöver försvaras. Det är ingen tillfällighet, eftersom vetenskap och demokrati vilar på samma grundvalar – fri åsiktsbildning, kritisk reflektion och individuellt engagemang. Om man stärker vetenskapens ställning i samhället, stärks också de pelare som upprätthåller demokratin.

Alla dessa saker kräver att möjligheter till kunskapsutveckling finns tillgängliga för alla människor som önskar ta del av dem, oavsett vilka livsförutsättningar man har. Forskningspolitikens inriktning spelar här en avgörande roll. Forskningsresultat behöver tillgängliggöras i öppna publiceringsformer så att alla kan ta del av dem, även om man saknar anknytning till en organisation som kan betala dyra prenumerationsavgifter. Resultaten behöver också aktivt spridas genom medveten och proaktiv forskningskommunikation som möjliggör ökad dialog och närmare

samröre mellan akademi och allmänhet. En av de viktigaste förutsättningarna för forskningens spridning ligger också i utbildningsväsendet – varje student som lämnar högskolan har med sig både en vana att självständigt söka och tillgodogöra sig forskningsresultat, och en gedigen kunskapsbas inom sitt studieområde. Båda dessa värden kan alumnerna dela med sig av och sprida till sina omgivningar, för att på detta sätt fungera som ambassadörer för forskningen i grupper som annars inte hade fått kontakt med den. Det är därför av yttersta vikt att utbildningspolitiken och forskningspolitiken hänger ihop – de utgör två oupplösliga sidor av samma mynt.

Förutsättningarna att ta del av och tillgodogöra sig forskningsbaserad kunskap skiljer sig idag åt markant beroende på livsförutsättningar i olika grupper. Det finns en stark skiljelinje mellan stad och landsbygd – Universitetskanslersämbetet visar exempelvis i en nylig analys att mindre folkrika regioner och kommuner uppvisar en tydligt lägre övergångsfrekvens till högskolan än mer folkrika områden. Deras slutsats är att en viktig orsak till detta är *närheten till lärosäten, det vill säga att i län med få lärosäten, påbörjar en lägre andel av ungdomarna högskolestudier.*¹

Lägst tenderar övergångsfrekvenserna att vara i Norrland. Det beror på att avståndet mellan lärosätena i allmänhet är större i norra Sverige än i de södra delarna av riket, och i stora delar av Norrlands inland är det inte alls realistiskt för invånarna att regelbundet ta sig in till campusområdet. Detta är djupt problematiskt för Sveriges utveckling, givet att Norrland omfattar en majoritet av rikets totala areal och dessutom är källan till en stor del av rikets naturresurser – nyttjade och outnyttjade. För att säkerställa att den norrländska utvecklingspotentialen kan tas tillvara är det av yttersta vikt att närheten till högre utbildning och forskning i Norrland stärks. Mittuniversitetet spelar en nyckelroll för detta på grund av att vi upprätthåller närvaro i två norrländska regioner, med livskraftiga campus i både Jämtlands och Västernorrlands län. Mittuniversitetet är också, genom det förstnämnda campusområdet, rikets enda lärosäte med fullvärdig närvaro i Norrlands inland.

Geografiska förutsättningar är dock inte den enda begränsningen som människor kan uppleva. Det kan också vara problematiskt för en heltidsarbetande förälder att avsätta sammanhållna tidsblock under dagtid för sin kompetensutveckling, eller för en person med funktionsnedsättningar att fysiskt ta sig till campusområdet oavsett hur nära det ligger. Därför upprätthåller Mittuniversitetet också ett starkt fokus på flexibla

¹ Universitetskanslersämbetet (2019). Statistik analys: Rekryteringen till högskolestudier – regionala och sociala faktorer påverkar. Reg. nr. 52-5-19.

utbildningsformer såsom nätbaserad distansutbildning – där vi har den tredje största studentvolymen i riket – för att säkerställa att även människor som bor långt från campusorterna, har begränsad rörlighet eller upptagna kalendrar ska ha möjlighet att delta i verksamheten. Det är viktigt att alla, vare sig man är yrkesaktiv eller heltidsstudent, stadsbo eller landsbygdsbo, ung eller gammal, funktionsnedsatt eller ej, har goda möjligheter att tillvarata sin potential och främja sin personliga kunskapsutveckling.

Enligt det forskningspolitiska målet ska Sverige vara *ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en ledande kunskapsnation, där högkvalitativ forskning, högre utbildning och innovation leder till samhällets utveckling och välfärd, näringslivets konkurrenskraft och svarar mot de samhällsutmaningar vi står inför, både i Sverige och globalt*. Om denna position ska kunna upprätthållas måste forskningsbaserad kunskap tillgängliggöras i hela landet och det livslånga lärandet värnas. Mittuniversitetet bedömer att insatser krävs inom tre områden för att uppnå detta.

1.1 Samhällets utveckling och välfärd

Grunden för samhället utgörs av de människor som bor i det. För att dessa ska kunna leva och verka obehindrat måste vi säkerställa att allas röster kan göras hörda på lika villkor, att alla kan göra väl övervägda och informerade val och att ingen begränsas av sitt fysiska eller psykiska hälsotillstånd. För att stärka samhällets utveckling och välfärd föreslår Mittuniversitetet tre typer av insatser i enlighet med detta.

1.1.1 Öka jämställdheten – utjämna livsvillkor och minska klyftor

Ett av de kraftfullaste sätten att öka jämställdheten och jämlikheten i samhället är att stärka tillgången till högre utbildning och forskning oberoende av bakgrund och livsvillkor. Människor med högre utbildning har tillgång till bredare delar av arbetsmarknaden, vilket i sin tur ger starkare motståndskraft mot svagare konjunkturlägen och större möjligheter till klassresor och inflytande över den egna socioekonomiska ställningen. Högre utbildning påverkar också familjebildningsmönster och hur vi lever tillsammans – Försäkringskassan har exempelvis nyligen visat att uttaget av föräldrapenning är betydligt mer jämställt i par med hög utbildning.² Det påverkar dessutom *var* vi lever – Boverket påtalar i sin

² Försäkringskassan. *Jämställd föräldraförsäkring: Utvärdering av de reserverade månaderna i föräldraförsäkringen*. Socialförsäkringsrapport 2019:2.

Vision för Sverige 2025 problematiken i att glesbygden utarmas på framför allt unga kvinnor när dessa söker sig bort till universitetsorter.³ Om denna utveckling ska kunna hävas måste tillgången till högre utbildning och forskning även i glesbygdsområden stärkas kraftigt.

Om vi ska kunna öka jämställdheten i samhället är det också viktigt att vi får kunskap om var ojämlikhet finns, hur den återskapas och vad som driver jämställdhet. För detta behövs satsningar på genusforskning och intersektionella studier som kan lägga grunden för en ökad förståelse för samhällets maktstrukturer och tillhandahålla underlag för åtgärder.

Mittuniversitetet har här mycket att bidra med både vad gäller högre utbildning som jämställdhetsinsats och forskning som kunskapsunderlag. Vårt fokus på flexibla utbildningsformer innebär möjligheter för grupper med begränsad rörlighet eller inrutade livsvillkor att tillägna sig högre utbildning utifrån deras egna förutsättningar, och vid exempelvis *forum för genusvetenskap* bedrivs framstående forskning och utveckling inom jämställdhetsområdet kopplat till bland annat hälsa, arbetsliv och hållbart samhällsbyggande. Ett exempel på konkret resultat av arbetet inom detta forum utgörs av *Power up* – en app mot härskartekniker, som syftar till att motverka kränkningar och trakasserier genom att ge utsatta verktyg att bemöta problematisk maktutövning och själva ta plats i samtalen och därmed samhället.

Om forskningen ska kunna bidra till ökad jämställdhet i samhället är det också viktigt att de verksamheter där forskningen framställs är jämställda. För att åstadkomma detta internt bedriver Mittuniversitetet ett aktivt lika villkorsarbete, bland annat via en särskild strategigrupp och handlingsplan. Ett framgångsrikt arbete för lika villkor kräver dock goda förutsättningar, och det är därför viktigt att ett aktivt jämställdhetsarbete bedrivs också på nationell nivå. Jämställdhetsintegrering i myndigheter har varit ett betydelsefullt verktyg i detta, men grunden för jämställdheten i högskolan ligger i studenters, forskarstuderandes och forskares villkor.

Det finns ett starkt mönster av könsbundna studieval och en efterföljande könsbundenhet i den akademiska karriärprogressionen, och en del av förklaringen till detta är att vissa finansieringsstrukturer och anställningsvillkor systematiskt missgynnar vissa grupper. Det är viktigt att studenter erbjuds tillräckliga studiemedel

³ Boverket (2012). *Vision för Sverige 2025*.

för att trygga försörjningen utan att de behöver dela sin uppmärksamhet mellan sina studier och yrkesverksamhet, att forskarstudenter erbjuds fullvärdiga sociala säkerhetsnät och att forskare erbjuds trygga anställningar och stabil finansiering. Höjda studiemedel, fortsatta satsningar på meriteringsanställningar och tydliga karriärvägar samt långsiktighet och stark basfinansiering som möjliggör ökad betoning på doktorand- och tillsvidareanställningar vore nyckelåtgärder inom detta område.

1.1.2 Värna demokratin – stärk befolkningens kunskapsutveckling

Om jämställdhetsåtgärderna ska kunna få genomslag i form av ett starkare civilsamhälle och en mer livskraftig demokrati krävs att befolkningen har god förmåga till kritisk reflektion och tillgång till gedigna kunskapsunderlag. Forskningen och högskolan spelar en viktig roll i detta genom att fostra ett vetenskapligt förhållningssätt och tillhandahålla evidens för omdebatterade sakfrågor. Den bästa åtgärden för att främja demokratin är därför att stärka tillgången till högre utbildning och forskning genom att expandera högskolans spännvidd och kapacitet.

För att detta ska kunna få full effekt räcker det dock inte att öka verksamhetens tillgänglighet – högskolan måste också arbeta aktivt uppsökande för att nå grupper som inte självmant söker sig till högre utbildning, och som i vissa fall aktivt tar avstånd från vetenskapliga framsteg. Högskolor och universitet måste få förutsättningar att arbeta mer aktivt med forskningskommunikation för att upprätta en dialog mellan forskare och allmänhet som kan främja ömsesidig förståelse, forskningsresultat behöver i högre utsträckning finnas tillgängliga för allmänheten att ta del av och lyfta i sina sociala och yrkesmässiga sammanhang, och utbildningsväsendet måste anpassas för att nå grupper vars livsvillkor inte matchar väl med traditionell campusundervisning.

Högskolans finansiering behöver därmed riktas tydligare mot stabila och fria intäktsströmmar som möjliggör att lärosätena genomför långsiktiga och kontextuellt riktade insatser utifrån lokala behov och förutsättningar. Särskilda struktursatsningar behöver också genomföras på ett nationellt plan för att främja utveckling av öppen tillgång till forskningsresultat, och tillhandahålla möjligheter till ökade insatser för breddad rekrytering till högskoleväsendet.

Även om större tillgång till och kontakt med högskolans verksamhet är en viktig åtgärd för att stärka demokratin och fostra medvetna och kritiskt reflekterande samhällsmedborgare räcker det dock inte hela vägen. Ökad kunskap och förståelse för hur demokratifientlighet, våldsspiraler, faktaresistens och liknande fenomen uppstår

och återskapas behövs för att samhället ska kunna utforma verkningsfulla motåtgärder som kan hantera specifika utvecklingsmönster.

Nationella satsningar behövs därmed också på forskning om demokratin och dess förutsättningar. Mittuniversitetet står väl rustat att bidra till såväl kunskapsutveckling som kunskapsspridning inom detta område, med livskraftiga forskningsmiljöer såsom *Centrum för studier av demokrati och kommunikation (DEMICOM)*. Ett exempel på resultat av denna verksamhet utgörs av konceptet *snabbtänkt*, där DEMICOM i samband med valrörelserna 2018 och 2019 publicerade kortfattade, överskådliga och initierade analyser av valrörelserna från ledande forskare runtom i riket med tanken att bidra till en professionell och saklig eftervalsdebatt.

1.1.3 Främja folkhälsan – satsa på vård och välfärd

Om människor ska kunna göra sina kritiskt reflekterande och kunniga röster hörda krävs att de inte begränsas av sina fysiska eller psykiska hälsotillstånd. Ibland är begränsningar till följd av sådana tillstånd inte möjliga att helt eliminera, och det är då viktigt att samhället konstrueras på ett sådant sätt att tillgång till viktiga samhällsfunktioner kan säkras även om man inte har samma rörlighet som andra. Möjligheter till personlig kunskapsutveckling utgör en viktig sådan samhällsfunktion, och därutöver är personers utbildningsnivå starkt korrelerad med deras hälsa – ju högre utbildning, desto bättre hälsotillstånd.⁴

Det är därför av stor betydelse att struktursatsningar genomförs för att säkerställa utveckling av och tillgång till flexibla utbildningsformer anpassade till den enskildes förutsättningar. Idag saknas i hög utsträckning verktyg och metoder för att möjliggöra sådan individanpassad flexibilitet, och utöver tillhandahållandet av flexibel utbildning såsom nätbaserade kurser krävs därför också satsningar på forskning om hur sådan utbildning kan utformas, vilka effekter sådan utbildning får och vilka förutsättningar som krävs.

Även om utbildning är en viktig samhällsfunktion som även personer med hälsoproblem behöver ha tillgång till, och som dessutom bidrar till att förbättra folkhälsan, räcker det dock inte hela vägen. Vi behöver också bättre kunskap om hur hälso- och sjukvården, socialtjänsten och andra välfärdstjänster fungerar och kan

⁴ Folkhälsomyndigheten (2015). *Utbildningsnivå och hälsa – hur hänger de ihop? Socioekonomiska skillnader i hälsa ur ett utbildningsperspektiv*. Artikelnummer: 15108

fungera för att på bästa sätt stötta personer som riskerar att hamna utanför i samhället. Det finns också stora praktiska utmaningar för folkhälsoarbetet i form av behov av nya behandlingsmetoder, hantering av en åldrande befolkning, tillvaratagande av teknikutveckling och liknande som alla behöver nationella kraftsamlingar för att lösas. Särskilda medel för forskning om hälsa, vård och välfärd bör därför ingå i forskningspolitikens prioriteringar framöver.

Mittuniversitetet har mycket att bidra med på denna punkt, inte minst genom den starka verksamheten inom idrottsområdet kopplat till exempelvis *Nationellt vintersportcentrum* och *SportsTech*. Idrott och friluftsliv representerar ett av de främsta verktygen för att stärka folkhälsan både genom fysisk aktivitet och genom samhällelig gemenskap – och här bedrivs exempelvis inom SportsTech ett projekt som syftar till att förebygga astma bland längdskidåkare, och vid Nationellt vintersportcentrum kan vilken fullt frisk individ som helst anmäla sitt intresse och få sin fysiska kapacitet och hälsostatus testad av professionella testledare.

1.2 Näringslivets konkurrenskraft

Om Sverige ska kunna fungera som en kunskapsekonomi utgör framstående och tillgänglig forskning en helt nödvändig grundbult. Näringslivet behöver lösningar på praktiska verksamhetsproblem som bara vetenskapen kan tillhandahålla, men det behövs också en stabil bas av grundforskning för dessa lösningar att bygga vidare på. För att säkerställa att näringslivet har förutsättningar att växa krävs därmed en gedigen kapacitet inom högskolans verksamhet att dels bedriva ett nära samarbete med företag och offentlig sektor kring vilka typer av problem man upplever och hur lösningar skulle kunna utformas, dels bedriva fri och nyfikenhetsdriven forskning som öppnar upp nya dörrar för potentiella lösningar som annars hade kunnat förbli stängda. Det finns åtminstone två typer av förutsättningar som högskolan och forskningspolitiken kan bidra till att förbättra: innovation och kompetensförsörjning.

1.2.1 Stärk innovationsförmågan – satsa på innovationskontoren

Forskning driver kunskapsekonomins framåtskridande, men högskolan fungerar också i sig som en allmän tillväxtmotor för samhället – inte minst för regionen. Det finns flera bakomliggande mekanismer för detta, men en viktig sådan är högskolans plats i de nationella och regionala innovationssystemen. Högskolan tillhandahåller inte bara den kunskap som krävs för att lösa problem, utan bidrar också till att omsätta denna kunskap i praktik genom bland annat innovationskontoren. Mittuniversitetet har varit framgångsrikt i detta – i Vinnovas utvärdering från 2015

var *Innovationskontoret Fyrklövern* ett av två innovationskontor i riket som fick högsta möjliga betyg.

I takt med att innovationskontorens betydelse för samhällsutvecklingen har ökat har det dock också blivit allt mer av en utmaning att upprätthålla samma goda kvalitet i ljuset av utökade förväntningar och ansvar. För att säkerställa att innovationskontoren kan fortsätta utvecklas och bidra i allt högre utsträckning till innovation och tillväxt behöver deras finansiering stärkas – för Innovationskontoret Fyrklövern, som Mittuniversitetet driver tillsammans med Örebro universitet, Karlstads universitet och Linnéuniversitetet, finns ett behov av ett fyrdubblat statligt engagemang för att fullvärdig verksamhet ska kunna bedrivas i alla berörda regioner. Eftersom två av de fyra ingående lärosätena, däribland Mittuniversitetet, också har flera campusorter berörs totalt sex regioner direkt av den nuvarande kapacitetsbristen – vilket därmed också får följder för innovationssystemen och näringslivets konkurrenskraft i dessa sex regioner.

1.2.2 Säkra kompetensförsörjningen – värna professionsutbildningarna

För att näringsliv, offentlig sektor och andra organisationer ska kunna växa och frodas krävs att de har tillgång till kompetent arbetskraft – grunden för alla organisationer är de människor som arbetar i dem. Kanske den viktigaste förutsättningen för rikets konkurrenskraft är därmed att kompetensförsörjningen säkras. På ett allmänt plan kan forskningspolitiken bidra till detta genom att säkerställa att högre utbildning kan tillhandahållas med samma goda kvalitet på alla håll i riket, genom att eftersträva ökad balans mellan lärosäten och verksamhetsgrenar i finansieringsstrukturen.

Idag kan två grupper urskiljas i högskolelandskapet – äldre universitet som till övervägande del finansieras av forskningsmedel, och yngre universitet och högskolor som till övervägande del finansieras av grundutbildningsmedel. Obalansen som råder mellan verksamhetsgrenarna inom respektive grupp är djupt problematisk för kompetensförsörjningen. För de äldre universiteten innebär den relativt starkare betoningen på forskningsverksamheten att viss potentiell utbildningskapacitet går förlorad. För de yngre universiteten och högskolorna innebär bristen på forskningsmedel strukturella svårigheter att säkerställa utbildningsverksamhetens forskningsanknytning, vilket är det unika kännetecknet för högre utbildning och grunden för utbildningarnas värde för kompetensförsörjningen.

Denna obalans är särskilt problematisk för de samhällsviktiga professionsutbildningarna kopplade till industri och välfärdstjänster – såsom ingenjörer, sjuksköterskor och lärare, där inte minst de två sistnämnda

utbildningsgrupperna är föremål för särskilt starka och långvariga kompetensförsörjningsproblem.⁵ Det finns två huvudsakliga skäl till detta.

Det första skälet är att dessa utbildningar ofta har och behöver ha en stark regional anknytning, och utanför storstadsregionerna finns oftast bara ett verksamt lärosäte med fullvärdig närvaro i regionen. Detta lärosäte får då ett särskilt ansvar att säkerställa den regionala kompetensförsörjningen, och finns då inte resurser att garantera utbildningsverksamhetens forskningsanknytning kommer sektorer som förlitar sig på de regionalt anknutna professionsutbildningarna att få svårare att rekrytera kompetent arbetskraft. Regioner som i hög utsträckning bygger på små arbetsmarknader där kompetensförsörjningen vilar på känslig grund drabbas särskilt hårt av denna problematik, vilket i sin tur riskerar att bidra till ytterligare utarmning av glesbefolkade områden och förlorad konkurrenskraft för riket i sin helhet.

Det andra skälet är att de nya universiteten och högskolorna, där Mittuniversitetet ingår, på grund av vår starka regionala anknytning också tar ett särskilt stort ansvar för den samlade kompetensförsörjningen inom professionsutbildningarna i riket. Exempelvis utbildar de fem nya universiteten en fjärdedel av alla lärare, sjuksköterskor och psykologer i riket. Samtidigt erhåller samma fem universitet bara sju procent av de sammantagna forskningsanslagen.

Kompetensförsörjningen är en ödesfråga för rikets välbefinnande, och professionsutbildningarna har en särställning i kompetensförsörjningsproblematiken – inte minst för att brist på utbildad arbetskraft råder för bland annat ingenjörer, sjuksköterskor, psykologer, lärare, forskollärare och barnmorskor.⁶ För att säkerställa kompetensförsörjningen måste kvaliteten säkras, och avgörande för detta är förmågan att upprätthålla erforderlig forskningsanknytning. Denna forskningsverksamhet är i sin tur helt nödvändig också för att säkra lärosätenas egen kompetensförsörjning avseende forskare och lärare som kan genomföra undervisningen. Tillgången till forskningsmedel för dessa syften bland de nya universiteten och högskolorna är därför av helt avgörande betydelse för näringslivets konkurrenskraft.

Stärkta forskningsmedel behövs alltså för att säkra tillförseln av kompetent arbetskraft till näringsliv och offentlig sektor – och till lärosätena själva – men det behövs också insatser för att säkerställa att befintlig arbetskraft kan kompetensutvecklas i takt med

⁵ Se särskilda redogörelser för denna problematik i bl.a. SOU 2015:70 och SOU 2019:6.

⁶ SCB, *Trender och Prognoser 2017*.

samhälls- och teknikutveckling, och insatser för att säkerställa möjligheter till omställning vid strukturomvandlingar och konjunktursvängningar. En nyckelfaktor för dessa möjligheter är att utbildningsväsendet kan anpassas för att möta arbetslivets nya förutsättningar, och då krävs nya sätt att tänka kring hur utbildningarna utformas och tillhandahålls.

Mittuniversitetet bedriver här ett mycket aktivt arbete kring utveckling av nya, flexibla utbildningsformer inte minst via de två projekten *Behovsanpassat Lärande genom Anpassat Deltagande* (BLAD) och *Branscutveckling hos banker och Försäkringsbolag genom Flexibelt Livslångt lärande* (BUFFL). BLAD är tänkt att möjliggöra att individens, företagets eller organisationens behov styr vilken utbildning som ska erbjudas och hur den ska utformas så att möjligheten till deltagande inte begränsas av att den egna verksamhetens förutsättningar behöver passa in med den ordinarie strukturen för högskoleutbildning. BUFFL är på samma sätt ämnat att genom flexibla metoder för teknikstött lärande i arbetslivet stimulera det livslånga lärandet.

Insatser såsom BLAD och BUFFL är nödvändiga för att säkra möjligheterna till kompetensförsörjning, kompetensutveckling och omställning i en arbetsmarknad där villkoren blir alltmer varierade. Ett ensamt lärosäte kan dock inte ställa om hela utbildningsväsendet, och därför behövs nationella kraftsamlingar i denna fråga. Mittuniversitetet skulle i detta sammanhang kunna fungera som testbädd och samordnare för utveckling av nya distributionsformer som tar avstamp i befintliga insatser och väger samman lärosätenas enskilda förutsättningar med arbetsmarknadens villkor.

1.3 Nationella och globala samhällsutmaningar

Världen står inför stora strukturförändringar – delvis till följd av aktuell teknik- och samhällsutveckling, men också till följd av tidigare teknik- och samhällsutveckling. Vi ser nu priset av ohämmad fokusering på tillväxt och resursutnyttjande, utan närmare hänsyn till vad som följer därefter. Vi behöver därför arbeta intensivt med att ändra denna riktning och ställa om till ett mer hållbart samhälle, där dagens tillväxt kan balanseras med morgondagens behov och förbrukning av naturresurser balanseras med återbruk och återväxt för att möjliggöra framtida utnyttjande. På grund av långt framskriden levnadsstandard och resursintensiva levnadsmönster har en sådan omställning på vissa sätt aldrig varit svårare, men de tekniska framstegen och tendenser till beteendeförändringar innebär samtidigt att ett samlat grepp på global nivå på andra sätt aldrig har varit enklare. Vi står därför här inför en unik utmaning, men också en unik möjlighet. De nationella och globala samhällsutmaningarna centreras enligt Mittuniversitetets uppfattning kring två högaktuella områden som

understödjer, eller åtminstone kan understödja, varandra: klimatomställning och cirkulär bioekonomi samt digitalisering.

1.3.1 Klimatomställning och cirkulär bioekonomi

Enligt Mittuniversitetets strategi ska all verksamhet vid lärosätet bidra till en hållbar samhällsutveckling, och så är också fallet – allt det som beskrivs i detta underlag täcker in olika aspekter av inte minst socialt och ekonomiskt hållbar utveckling, och kan matchas mot olika aspekter av de globala hållbarhetsmålen i agenda 2030. Den ekologiskt hållbara utvecklingen har dock en särställning på så vis att det är en ödesfråga inte bara för samhället, utan för hela planeten – den går inte att kompromissa med. Det är därför av stor vikt att nationella kraftsamlingar genomförs till stöd för hållbar teknikutveckling inom områden som elektrifiering, bioekonomi och skogsindustri, men också till stöd för forskning om mänskligt beteende och hållbara samhällsstrukturer som kan låta oss utnyttja de tekniska möjligheterna på bästa sätt.

Mittuniversitetet står väl rustat att bidra till denna typ av omställningsfrågor, genom starka forskningsmiljöer som *Fibre Science and Communication Network* (FSCN) och *European Tourism Research Institute* (ETOUR). Inom FSCN utvecklas industriell tillverkning av nya skogsbaserade material och energilösningar för bioekonomi, och inom ETOUR undersöks exempelvis hur den kulturella och kreativa näringen kan bidra till att uppnå en mer hållbar framtid inom ramen för Agenda 2030. Det är mycket viktigt att denna typ av initiativ får möjlighet att växa och skalas upp, samtidigt som ett bredare grepp också behöver tas för att säkerställa att alla fronter som behöver täckas är täckta. Nationella satsningar på forskning som bidrar till att uppfylla de globala hållbarhetsmålen, med särskilt fokus på den ekologiska hållbarheten med hänsyn till behov av både teknikutveckling och beteendeförändringar, är av yttersta vikt för Sveriges och världens framtid.

En sådan stor nationell satsning på samverkan mellan universitet, institut och den skogsrelaterade industrin i Sverige är *Treesearch*, som startade 2017 och som är en del av regeringens samverkansprogram 2017-2020. Industriparterna kommer att fortsätta finansiera forskning och framdrift inom Treesearch med 100 miljoner kronor 2021-2024, och det finns ett stort behov av att säkerställa långsiktig statlig medfinansiering på en motsvarande nivå.

1.3.2 Digitalisering

Den digitala teknikutvecklingen utgör kanske ett av de yttersta uttrycken för den mycket snabba och delvis mycket resursintensiva teknikutvecklingen – här öppnas dörrar till en helt ny värld som vi själva kan konstruera. I detta finns en utmaning i att

säkerställa att teknikutvecklingen sker på ett hållbart sätt och exempelvis kan hanteras med ansvarsfull energiförbrukning. Det finns även en utmaning i att avgöra hur vi också med ett socialt ansvarstagande kan säkerställa att digitaliseringen inte får negativa effekter för den sociala sammanhållningen, för folkhälsan, för integritet och nationell säkerhet. I allt detta finns dock också fantastiska möjligheter, på så vis att digitaliseringen tillåter oss att hantera problem på sätt som tidigare inte har varit möjliga. En starkt bidragande orsak till utsläpp av växthusgaser är exempelvis persontransporter inte minst via flygplan, och digitaliseringen möjliggör här resfria möten som i vissa fall kan vara kvalitativt överlägsna fysiska möten.

Mittuniversitetet har till följd av uppdelningen i två regionalt åtskilda campusorter och det stadigvarande behovet av snabba kommunikationsvägar mellan orterna omfattande vana av att arbeta med digitala mötesplatser, och detta återspeglas också i den starka fokuseringen på nätbaserad distansutbildning i utbildningsutbudet. Det finns här mycket goda möjligheter att utveckla nya distributions- och lärandeformer, såväl som andra typer av digitala arbetssätt, som kan bidra till att minska resor som orsakar utsläpp av växthusgaser och samtidigt möjliggöra nära samarbeten mellan människor på vitt åtskilda geografiska platser – samarbeten som i många fall aldrig hade varit möjliga om de hade krävt fysiska möten.

Digitaliseringens möjligheter går dock långt bortom resfria mötesformer – bland möjligheterna ingår också nya sätt att visualisera tankar, lagra data, genomföra beräkningar och analyser och mycket mer. För att säkerställa att dessa möjligheter kan tillvaratas på ett ansvarsfullt sätt krävs ett nationellt helhetsgrepp där man exempelvis skapar fördjupad förståelse för de utmaningar som följer av digitalisering och förutsättningarna att hantera de problem som digitaliseringen på ytan ser ut att kunna erbjuda lösningar för – inte minst i ljuset av förväntningar på närmare sammanslutning mellan centrum och periferi, stad och landsbygd.

En nyckelfaktor för tillvaratagandet av möjligheterna är också den utveckling av digital kompetens som regeringen har lyft i Sveriges digitaliseringsstrategi, och där ett uppdrag bland annat har givits till Universitetskanslersämbetet och Tillväxtverket att *analysera och föreslå hur kompetensförsörjningen av digital spetskompetens kan utvecklas både kort- och långsiktigt*.⁷ För att lösa detta uppdrag och nå målet om digital kompetens krävs en fördjupad förståelse för vad sådan kompetens kan avse och hur den kan

⁷ Infrastrukturdepartementet. Uppdrag att samverka kring kompetensförsörjningen av digital spetskompetens. 12019/01963/0.

utvecklas – här krävs särskilda forskningsinsatser som kan tillhandahålla en kunskapsbas för att balansera och stötta den i övrigt praktikdrivna utvecklingen.

Mittuniversitetets verksamhet är mycket väl lämpad att bidra till kunskapsuppbyggnaden kring vad digitalisering innebär och kan innebära för samhället och dess utveckling, genom starka forskningsmiljöer såsom *Sensible Things that Communicate* (STC) och *forum för digitalisering*. Inom STC utvecklas sensorbaserade system och tjänster för användning inom internet of things, och denna verksamhet har bland annat lett till upprättandet av Norrlands första 5G-nät under 2019, med syftet att utforska industriella tillämpningar tillsammans med processindustrin. Inom forum för digitalisering arbetar man för att förstå digitaliseringen och dess utmaningar, och ett exempel på detta arbete är ett samarbete med Sundsvalls kommun där elever deltar i samskapande av material om vad digitalisering är och hur det påverkar oss och vårt samhälle, med syftet att höja elevernas påverkansförmåga.

2 Förutsättningar

Om forskningsbaserad kunskap ska kunna tillgängliggöras i hela landet och genom hela livet, om samhället och välfärden ska kunna utvecklas genom ökad jämställdhet, stärkt demokrati och bättre folkhälsa, om näringslivets konkurrenskraft ska kunna stärkas genom ökad innovationsförmåga och säkrad kompetensförsörjning, och om nationella och globala samhällsutmaningar såsom klimatomställning och digitalisering ska kunna hanteras på bra sätt, krävs medvetna och långsiktiga satsningar och nationella helhetsgrepp. Goda förutsättningar behöver tillhandahållas genom tillräckliga resurser för att genomföra det som behövs, och genom goda fördelningsprinciper för att säkerställa att tillgängliga medel hamnar där de gör bäst nytta. Mittuniversitetet bedömer sammantaget att det finns tre huvudsakliga typer av åtgärder som bör genomföras på strukturell nivå för att understödja de sakspecifika insatser som föreslås i föregående kapitel: Förstärkningar av lärosätenas direkta statsanslag, tydliga prioriteringar för nationella forskningssatsningar samt särskilda struktursatsningar.

2.1 Anslagsförstärkningar

Utbildning och forskning är två sidor av samma mynt, och måste hänga ihop – både verksamhetsmässigt och resursmässigt. Den obalans som idag råder mellan verksamhetsgrenarna vid olika lärosäten är inte ändamålsenlig, och ger upphov till antingen underutnyttjad utbildningskapacitet eller svårigheter att upprätthålla forskningsanknytning i utbildningen, beroende på vilken verksamhetsgren som är

underfinansierad. En mer balanserad fördelning mellan verksamhetsgrenarna på lärosätetsnivå skulle gynna systemets effektivitet och kvalitet – det innebär framför allt att ytterligare forskningsmedel behöver tillföras till de nya universiteten och högskolorna, däribland Mittuniversitetet, i förhållande till storleken på respektive lärosätets utbildningsverksamhet. Särskild omsorg bör då också ägnas åt studentvolymen inom professionsutbildningarna – lärosäten som tar ett större ansvar för denna del av rikets kompetensförsörjning behöver också större tillförsel av forskningsmedel. Detta är av helt avgörande betydelse för såväl utbildningens kvalitet som återväxten av forskarutbildad personal som kan genomföra undervisningen, och därmed är det också av avgörande betydelse för alla de verksamheter som förlitar sig på professionsutbildningarna för sin kompetensförsörjning. Det gäller särskilt i regioner utanför storstadsområdena som ofta bygger på små arbetsmarknader, och där kompetensförsörjningsläget därför redan i utgångsläget är känsligt.

Finansieringen av forskningsverksamheten kan idag bara i viss utsträckning vila på de direkta statsanslagen. En väsentlig del av lärosätenas forskningsverksamhet finansieras istället av externa intäkter – dels i form av bidrag och avgifter från näringslivet och andra delar av offentlig sektor, men dels också i form av medel från statsbudgeten som vidarefördelas till lärosätena via statliga forskningsfinansiärer genom utlysningförfaranden.

Detta är i grunden en sund ordning som bör bevaras, men en bättre balans mellan direkta anslag och externa medel behöver uppnås för att skapa mer långsiktiga planeringsförutsättningar och möjliggöra en ökad betoning på fri, nyfikenhetsdriven forskning som i sin tur kan öppna dörrar för riktad, tillämpad forskning framöver. Den fria grundforskningen är absolut nödvändig för att undvika stagnation på sikt, och direkta statsanslag är det bästa sättet att understödja sådan forskning. Satsningar på direkta statsanslag bidrar också till lärosätenas möjligheter att planera den egna kompetensförsörjningen på längre sikt, vilket möjliggör minskad användning av tillfälliga anställningsformer knutna till specifika och tidsbegränsade projekt.

En jämnare fördelning av lärosätenas resurser – mellan forskning och utbildning, mellan lärosäten, och mellan anslag och externa intäkter – stärker både forskningens tillgänglighet och dess kvalitet, men det är i grunden också en rättvisefråga. Människor måste kunna förvänta sig att ha likvärdiga möjligheter att ta del av högkvalitativ utbildning och forskning oavsett var i riket de befinner sig, och detta kräver ett balanserat finansieringssystem.

Mittuniversitetet föreslår i linje med det ovanstående en förstärkning av lärosätenas anslag för forskning och utbildning på forskarnivå, med en fördelningsprincip som

grundar sig på utbildningsvolymerna – särskilt inom professionsutbildningarna – och syftar till att åstadkomma större balans mellan verksamhetsgrenarna vid respektive lärosäte.

2.2 Prioriteringar för nationella utlysningar

De direkta statsanslagen är den viktigaste basen för de enskilda lärosätenas förutsättningar, och på ett bredare plan för högskolesystemets samlade förmåga. Anslagen kan dock inte lösa alla problem, eftersom deras användning tar sin utgångspunkt i just det enskilda lärosätets behov och inriktning. Ibland behövs nationella kraftsamlingar i frågor som är alltför stora eller alltför specifika för att kunna lämnas helt fria, och forskningsrådets utlysningar utgör i dessa sammanhang ett viktigt komplement i finansieringssystemet.

De samhällsutmaningar som har lyfts i detta underlag utgör exempel på sådana frågor där kraftsamlingar krävs både hos de enskilda lärosätena och på nationell nivå. Mittuniversitetet föreslår därför att de nationella forskningsresurser som kanaliseras via forskningsråden bör riktas särskilt mot hälsa och välfärd, digitalisering, demokrati, jämställdhet samt klimatomställning och cirkulär bioekonomi.

2.3 Särskilda struktursatsningar

Vissa principiellt viktiga utvecklingsfrågor behöver få särskilt utrymme för att de ska kunna komma till sin rätt. Publiceringsformer som innebär öppen tillgång till forskningsresultat representerar ett av de främsta verktygen för att tillgängliggöra forskningsbaserad kunskap för allmänheten och stärka forskningens genomslag i samhället, men dessa publiceringsformer är också mycket resurskrävande och står utan tydlig finansieringskälla. Staten bör här via särskilda resurser axla det finansieringsansvar som med traditionella publiceringsformer ligger hos läsaren via prenumerationsavgifter.

Parallellt med öppen tillgång till forskningsresultat behöver också den allmänna anknytningen till högre utbildning breddas – det enskilt mest verkningsfulla sättet att sprida forskningsbaserad kunskap i samhället är expansion av utbildningsväsendet. Breddad rekrytering till högskolan är därför en viktig åtgärd för att säkerställa att forskningen når ut till alla grupper i samhället, för att på så vis undvika att stärka de socioekonomiska och kulturella klyftor som högre utbildning annars är väl lämpat att utjämma. Även arbetet med breddad rekrytering är dock resurskrävande, och finansieringsstrukturen behöver kompletteras med särskilda medel avsatta för att möjliggöra stärkta insatser inom detta område.

På ett bredare plan är det också viktigt att regeringen tillvaratar det gedigna arbete som genomfördes av styr- och resursutredningen, och med avstamp i denna genomför ett sammanhållet reformarbete för att åstadkomma ett uthålligt och ändamålsenligt styrnings- och resurstilldelningssystem. Ett viktigt led i detta vore att i så hög utsträckning som möjligt väga in utbildningsväsendets förutsättningar i den kommande forskningspropositionen, så att den kan närma sig arten av den högskoleproposition som utredningen föreslog. Lika viktigt är dock att ta fasta på de förslag som utredningen lämnade angående finansieringssystemet – ett samlat anslag, en resurs för forskningsanknytning och stärkta forskningsmedel i allmänhet skulle tillfredsställa många av de behov som universitetet kan se under kommande år. Mittuniversitetet anser sammantaget, liksom uttrycktes i remissyttrandet rörande utredningen, att en rörelse i den riktning som styr- och resursutredningen föreslog vore mycket positiv för högskolesystemets ändamålsenlighet.

Mittuniversitetet föreslår mot bakgrund av detta särskilda struktursatsningar för finansiering av öppen tillgång till forskningsresultat och breddad rekrytering. Universitetet föreslår också att de förslag som styr- och resursutredningen lämnade tillvaratas och leder till konkreta åtgärder – i särskild utsträckning gäller detta en rörelse mot en sammanhållen högskoleproposition, ett samlat anslag, införandet av en forskningsanknytningsresurs och stärka direkta forskningsmedel till lärosätena.

Föredragande och beslut

Beslut i detta ärende har fattats av rektor Anders Fällström efter föredragning av utredare Stefan Lundborg. Närvarande vid den slutliga behandlingen av ärendet har förvaltningschef Lotten Glans, samordnare Anna Haeggström och studentrepresentanter Hilda Månsson och Rebecka Mc'Neill varit.

Anders Fällström
Rektor